

Філософія

УДК 821.161.2-2.09 Леся Українка : 27-36

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.21806652>

Мучеництво як духовний вибір у драматичній поемі Лесі Українки «В катакомбах»

Козак Петро Ярославович,

кандидат наук з богослов'я, викладач

ПЗВО «Івано-Франківська академія Івана Золотоустого»,

Івано-Франківськ, Україна, <https://orcid.org/0000-0003-3109-5754>

Деркачова Ольга Сергіївна,

доктор філологічних наук, професор

Карпатський національний університет імені Василя Стефаника,

Івано-Франківськ, Україна, <https://orcid.org/0000-0002-6326-4471>

Прийнято: 14.03.2026 | Опубліковано: 30.03.2026

***Анотація.** У статті розглянуто драматичну поему Лесі Українки «В катакомбах» крізь призму мучеництва як одного з ключових вимірів християнського світогляду. Метою розвідки є дослідження феномену мучеництва як духовного вибору, з'ясування особливостей художнього осмислення християнських цінностей у творі, аналіз різних моделей розуміння свободи, жертвовності та служіння Богові, а також визначення ролі біблійного тексту в аналізованому творі. У дослідженні використано герменевтичний, історичний, інтертекстуальний, аксіологічний і рецептивний методи для інтерпретації драматичної поеми у контексті*

християнської традиції, для розгляду твору крізь призму доби раннього християнства та модерністського світогляду письменниці, для визначення взаємозв'язків між художнім текстом і біблійним, для дослідження системи християнських цінностей, для виявлення різних моделей сприйняття мучеництва персонажами поеми. Визначено, що центральним конфліктом драматичної поеми є протиставлення двох моделей свободи та двох типів духовного вибору: як визволення від соціального поневолення та як визволення від гріха у єднанні з Христом. Доведено, що причиною світоглядного конфлікту стає буквальне сприйняття біблійної символіки неофітом, який не усвідомлює духовного змісту понять «раб Божий», «ярмо Христове», жертовність і мучеництво. З'ясовано, що фінальне протиставлення Христа і Прометея репрезентує два різні типи жертовності: прометеївський, пов'язаний із бунтом проти зовнішньої влади, та християнський, заснований на любові, покорі волі Божій і готовності до свідчення віри навіть ціною власного життя. Мучеництво у творі осмислюється як найвище свідчення віри, а не як прагнення героїзму чи самопожертви заради ідеї. Доведено, що саме нерозуміння природи християнського мучеництва визначає духовний вибір неофіта та його відхід від християнської громади. Леся Українка через систему персонажів і біблійну символіку осмислює проблему свободи, жертовності, покори та духовної відповідальності, поєднуючи історію раннього християнства з модерністським світоглядом. Письменниця інтерпретує мучеництво не як пасивне страждання, а як активне свідчення істини, любові та вірності Христові, що становить один із ключових смислових центрів драматичної поеми.

Ключові слова: Леся Українка, духовність, модернізм, драматична поема, раннє християнство, мучеництво, свідчення, інтеграція.

**Martyrdom as a Spiritual Choice in Lesya Ukrainka's Verse Drama
'In the Catacombs'**

Petro Kozak,

Candidate of Sciences in Theology, lecturer

Private Higher Education Institution

«Ivano-Frankivsk Academy Ivana Zolotoustoho», Ivano-Frankivsk, Ukraine

<https://orcid.org/0000-0003-3109-5754>

Olga Derkachova,

Doctor of Philological Sciences, Professor

Vasyl Stefanyk Carpathian National University, Ivano-Frankivsk, Ukraine

<https://orcid.org/0000-0002-6326-4471>

Abstract. *The article deals with Lesya Ukrainka's verse drama 'In the Catacombs' from the perspective of martyrdom from the perspective of martyrdom as one of the central dimensions of the Christian worldview. The aim of the study is to investigate the phenomenon of martyrdom as a spiritual choice, to identify the peculiarities of the artistic interpretation of Christian values in the poem, to analyze different models of understanding freedom, sacrifice, and service to God, and to determine the role of the biblical text in the work under consideration. The research employs hermeneutic, historical, intertextual, axiological, and reception-based methods to interpret the text within the context of the Christian tradition, to examine the work through the prism of early Christianity and the writer's modernist worldview, to identify the interrelations between the literary and biblical texts, to investigate the system of Christian values represented in the poem, and to reveal different models of the characters' perception of martyrdom. The main conflict of the drama is the opposition between two models of freedom and two types of spiritual*

choice: freedom understood as liberation from social enslavement and freedom understood as liberation from sin through unity with Christ. It is proved that the cause of the ideological conflict is the neophyte's literal perception of biblical symbolism, which prevents him from grasping the spiritual meaning of the concepts of 'servant of God', 'Christ's yoke', sacrifice, and martyrdom. The paper demonstrates that the final opposition between Christ and Prometheus represents two different types of sacrifice: the Promethean one, associated with rebellion against external authority, and the Christian one, based on love, obedience to the will of God, and readiness to bear witness to faith even at the cost of one's own life. Martyrdom in the poem is interpreted as the highest testimony of faith rather than as a pursuit of heroism or self-sacrifice for the sake of an idea. It is proved that the neophyte's misunderstanding of the nature of Christian martyrdom determines his spiritual choice and his departure from the Christian community. Through the system of characters and biblical symbolism, Lesya Ukrainka reflects on the problems of freedom, sacrifice, obedience, and spiritual responsibility, combining the history of early Christianity with a modernist worldview. The writer interprets martyrdom not as passive suffering but as an active witness to truth, love, and fidelity to Christ, which constitutes one of the key semantic centers of the dramatic poem.

Keywords: *Lesya Ukrainka, spirituality, modernism, dramatic poem, early Christianity, martyrdom, witness, integration.*

Постановка проблеми. Християнська та біблійна тематика є одними із найцікавіших у творчому доробку Лесі Українки, адже їй вдалося поєднати християнські ідеї з філософськими пошуками доби модернізму, що неодноразово ставало поштовхом до суперечок про християнство та атеїстичний світогляд Лесі Українки. Вочевидь, кінець цим дискусіям поклали розмови Святослава Шевчука та Оксани Забужко, в яких Блаженніший назвав її апологетом християнства як живого богоспівкування [10, с. 25].

Сакральний текст для Лесі Українки був не просто джерелом пошуку образів та ідей сенсотворчим стержнем, своєрідною матрицею, яка існує в колективній свідомості, та слугує основою для творення нових глибинних сенсів [5, с. 66].

Улітку 1902 року Леся Українка працює над «Вавилонським полоном», 1903 пише поему «Одержима», з яких починаються її розмови з Богом у художньому вимірі. А згодом будуть «В катакомбах», «Руфін і Прісцилла», «На полі крові», «Йоганна, жінка Хусова», «Адвокат Мартіан». Дії у них розгортаються або за часів Ісуса, або за часів раннього християнства – періоду гоніння християн. Осмислення таких сюжетів сакрального тексту неможливе без зображення мучеництва – чи то свідомого, чи то ні, такого, якому чиниться опір, і такого, яке приймається беззастережно і з покорою. Фактично через мотив мучеництва (прихований чи оприявлений) Леся Українка провадить свій діалог із Богом вустами персонажів із різних світоглядних та онотологічних вимірів, усвідомлюючи, на відміну від них, розуміння мучеництва як основу, на якій тримається християнство. У такому аспекті цікавою для аналізу нам видається драматична поема «В катакомбах», де дискусія між персонажами завершується фактично трикрапками, де кожен із героїв залишається у системі своїх ціннісних орієнтирів. Тема мучеництва, на перший погляд, не оприявлена на рівні відкритої дії, але саме вона стає предметом гострої дискусії у творі та (не)сприйняття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До теми біблійних мотивів у творах Лесі Українки на різних інтерпретаційних рівнях літературознавці зверталися і звертаються не раз, як і до поеми «В катакомбах».

Людмила Жванія досліджує смислові пласти цього твору, що розкриваються внаслідок взаємодії його з біблійним текстом, визначаючи домінантною ідеєю свободи та можливість її практичної реалізації. На думку дослідниці, драматична поема «В катакомбах» – один з творів, в якому Леся Українка полемізує з деякими положеннями, викладеними в сакральному

тексті Біблії, намагаючись переосмислити їх з позиції людини епохи Модерну, що прагне кардинальних змін не лише у світоглядно-філософській парадигмі тогочасного суспільства, а й у його соціально-політичній сфері» [6, с. 202]. Світлана Бибик розглядає лінгвофілософію «рабства – свободи», зазначаючи, що «поетична драма Лесі Українки транслює з покоління в покоління дискусійні питання, що виникають у християнізованих та євангелізованих спільнотах, оскільки одвічною є тема духовної боротьби, стійкості, проблема підпорядкування власної свободи соціальним і релігійним нормам. Твір насичений протиставленнями «земне і вічне», «воля – неволя», «закон і сваволя», «смирнення – бунт» тощо, які підпорядковані ключовому – «рабство – свобода» [1, с. 51]. Ольга Лісовська у своєму дослідженні звертає увагу на ренесансний тип особистості раба-неофіта [12, с. 109]. Світлана Кочерга і Тетяна Оріховська досліджують особливості феномену шлюбу та його моральних проблем і внутрішніх конфліктів у світлі гендерної проблематики у ранньохристиянській драматургії Лесі Українки, визначаючи у поемі «В катакомбах» виразну присутність християнок, попри їхні епізодичні ролі [8, с. 194]. Ольга Смольницька звертає увагу на політеїстичні міфи у драматичних творах Лесі Українки, аналізуючи експліцитні та імпліцитні міфи, ритуали та символи, а також висвітлює приклади ранньої християнської символіки та її античного коріння (римські катакомби), звертаючи увагу на природу дару жіночого пророкування «В катакомбах» [16]. Мар'яна Гдакович апелює до прометеїзму Лесі Українки, зокрема і в поемі «В катакомбах». Дослідниця переконана, що він «проявляється в гуманізмі, адже чин Прометея, як і чин самої Лесі – це звільнення людей від мороку, їхнє духовне відродження через пізнання. На противагу рабству, вогонь означає усвідомлене буття» [3, с. 27]. Блаженніший Святослав зауважує, що тексти Лесі Українки на християнську тематику належать до останнього періоду її життя, тобто до зрілого періоду її творчості, але з іншого боку, це період надзвичайного фізичного болю. На його

думку, «Леся властиво намагається вийти з цих пошуків, протестів проти офіційної, номенклатурної Церкви, які неминуче скеровують її протест в протестантський контекст аналізу дійсності, і, виходячи з того контексту, вона намагається розуміти чи інтерпретувати життя ранньої Церкви» [10, с. 105].

Час раннього християнства, як зазначає Тамара Гундорова, – улюблена тема письменниці, але пише вона про неї з позиції людини модерної, коли «персональні й екзистенційні мотиви переплітаються із загальною ситуацією початку ХХ століття» [4, с. 237]. Тоді ж почали глибоко вивчати раннє християнство з точки зору християнської археології (час відкриття і досліджень римських катакомб) і розуміння того, якою була тодішня церква – церква як інституція і церква як спільнота [10, с. 50]. «Саме в модерності як іманентній і самодостатній сучасності відбувається заперечення вічності, яка віддавна служила нагородою за земне, підневільне й страждання існування» [4, с. 237]. Тоді ж *princípio individuationis* стає яскраво вираженою філософією. Леся Українка головним героєм нового століття називає такого «одинокого», «що прагне віднайти інакшу перспективу – буття у світі, того, що живе не у вавилонському проклятті самотності, але і не в моральній казармі одновимірних людей» [4, с. 239]. Неможливість «нормального» життя через хворобу також зумовлює перебування в ситуації внутрішньої еміграції, за Гундоровою, що врешті перетворюється на принцип самоствердження [4, с. 235]. Тому так багато у її творах самотніх героїв, що прагнуть знайти своє місце у світі зі своєю іншою оптикою, дискутують, протиставляють себе іншим, шукають дотичності і не знаходять. Такий принцип побудови персонажів характерний і для «Одержимої», і для «На полі крові», і для «В катакомбах».

Проте науковці не розглядають цю поему, а відтак і систему персонажів, зокрема раба-неофіта, крізь оптику мучеництва і християнських цінностей загалом, що є дуже важливим та зумовлює актуальність дослідження, адже

саме розуміння мучеництва та його свідомого прийняття за віру Христову стає основою конфлікту аналізованого твору.

Формулювання цілей статті (постановка завдання): проаналізувати феномен мучеництва як духовного вибору або відмови у драматичній поемі «В катакомбах» та з'ясувати особливості художнього осмислення християнських цінностей; визначити особливості трактування мучеництва як форми духовного вибору, проаналізувати образи персонажів у контексті християнських цінностей, дослідити роль біблійної символіки у розкритті проблематики твору.

Методологія дослідження. У статті використано герменевтичний метод для інтерпретації поеми у контексті християнської традиції і з'ясування особливостей художнього осмислення феномену мучеництва; історичний для аналізу твору у контексті модерністського світогляду Лесі Українки та періоду раннього християнства; інтертекстуальний, щоб простежити взаємодію драматичної поеми зі Святим Письмом; аксіологічний, щоб дослідити систему християнських цінностей (свободу, жертвність, служіння, любов, мучеництво як свідомий вибір), репрезентовану у творі; рецептивний для з'ясування різних моделей сприйняття мучеництва персонажами твору.

Виклад основного матеріалу. Мученик (гр. *μάρτυς*, лат. *martyr*) – це свідок, той, хто публічно, зокрема й щоденним життям, засвідчує свою віру, залишаючись вірним їй навіть до пролиття крові (*usque ad sanguinem*). Це свідчення того, що любов до Бога та життя у Ньому є ціннішими за земне існування. «Християнське мучеництво супроводжує історію цієї релігії від самого її початку та виразно підкреслює основоположні істини депозиту віровчення – свідчення віри у воскресіння через наслідування страждань Ісуса Христа» [13, с. 75]. У християнській догматиці першосвідком постає Ісус Христос, чиє служіння, закріплене Пасхальною таємницею, трансформує взаємини між Богом та людством, коли Христос є водночас жертвою,

священником і вівтарем. «Мучеництво є найвищим свідченням істинності віри; це свідчення аж до смерті. Мученик дає свідчення Христові, Який помер і воскрес і з Яким він злучений любов'ю. Він дає свідчення істинності віри і християнського вчення. Він приймає смерть через акт внутрішньої сили» (ККЦ 2473). Якщо первісно цей термін застосовували щодо осіб, які постраждали за свою віру, то згодом його значення розширилося. Тепер його можуть використовувати також стосовно тих, хто зазнав ув'язнення або був убитий через свої політичні чи світоглядні переконання.

Терміни *martyr* (μάρτυς), *martyrion* (μαρτύριον) та дієслово *martyreo* (μαρτυρέω), імовірно, походять від індоєвропейського кореня, пов'язаного з поняттям пам'яті. У класичній грецькій мові вони позначають свідка, свідчення або доказ, а також сам акт свідчення. Первісно ці поняття належали до юридичної сфери й означали засвідчення фактів у судовому процесі. Водночас вони набули поширення й в історичній літературі, де використовувалися на позначення доказу, що підтверджує достовірність певного твердження або аргументу. Перший етап розширення семантики цього терміна простежується вже в Септуагінті, де його юридичне значення переноситься у сферу віри. Особливого богословського змісту поняття «свідок» набуває в книзі пророка Ісаї, де сам Бог звертається до Ізраїлю словами: «Ви — Мої свідки (μοι μάρτυρες), [...] Мої слуги, яких Я вибрав, щоб пізнали Мене, повірили в Мене і зрозуміли, що це Я» (Іс. 43:10). У цьому тексті свідчення вже не обмежується юридичним підтвердженням фактів, а означає покликання народу Божого засвідчувати істину про Бога власним життям і вірою. Саме таке розуміння стало підґрунтям для подальшого розвитку християнського поняття мучеництва. У Новому Завіті євангелісти Матей і Марко, очевидно, ще не сприймають цього розширеного значення терміна й продовжують уживати його переважно в юридичному контексті. Вони не надають йому особливого богословського значення, жодного разу не

застосовуючи його ні до Ісуса, ні до Його учнів. Натомість цей термін використовується лише щодо свідків, причому неправдивих, які виступали під час суду над Ісусом. Натомість євангеліст Лука наділяє цей термін виразно християнським змістом, застосовуючи його до учнів Ісуса, яких представляє як свідків Його особи, слів і діянь. У його богословському розумінні свідчення вже не обмежується юридичним актом підтвердження фактів, а стає місією учнів, покликаних звіщати те, що вони бачили й пережили у спілкуванні з Христом¹.

У межах такого розуміння поняття *martyria* (μαρτυρία), про що виразно свідчить розповідь про мученицьку смерть Стефана, викладена в «Діяннях Апостолів», уже присутній мотив пролиття крові. Проте він ще не визначає остаточно семантичного змісту цього терміна. Остаточне поєднання понять свідчення і мученицької смерті відбувається лише в книзі Одкровення Івана Богослова, де титул «свідок» (μάρτυς) застосовується як до самого Христа, так і до Його послідовників. Саме в Одкровенні термін μάρτυς набуває свого повного християнського значення: свідок – це вже не лише той, хто проголошує істину про Христа, а й той, хто засвідчує її власним життям і, якщо необхідно, смертю. Відтоді мучеництво стає найвищою формою християнського свідчення, а поняття μάρτυς поступово ототожнюється з тим, хто віддає життя за віру². Водночас у Діяннях Апостолів 22:20 сам апостол Павло називає Стефана свідком Христа, який запечатав своє свідчення пролиттям крові: «А коли лилась кров Стефана, Твого свідка (τοῦ μάρτυρός

¹ «Не ваша справа знати час і пору, що їх Отець призначив у своїй владі. Та ви приймете силу Святого Духа, що на вас зійде, і будете моїми свідками (μάρτυρες) в Єрусалимі, у всій Юдеї та Самарії й аж до краю землі» (Ді 1,7-8). Те саме можна сказати і про Ап. Павла: «Усі ми попадали на землю, я ж почув голос, що говорив до мене єврейською мовою: «Савле, Савле! Чого ти мене переслідуєш? Трудно тобі проти рожна бити ногою.» А я озвався: «Господи, хто ти?» Господь же сказав: «Я – Ісус, якого ти переслідуєш. Але встань і підведись на ноги: на це бо я тобі з'явився, щоб вибрати тебе слугою й свідком видіння (ὀφθαλμοῦ καὶ μαρτυρίας), в якому ти мене бачив, і тих, в яких тобі ще з'явлюся»» (Ді 26, 14-16).

² «І до ангела Церкви в Лаодікеї напиши: «Ось що говорить Амінь, свідок вірний і правдивий (ὁ μάρτυς ὁ πιστός), початок створіння Божого»» (Од 3,14). «Я бачив, що жінка впила від крові святих і від крові свідків Ісуса (τὸν μαρτύρων Ἰησοῦ). І я дивувався, бачивши її, дивуванням великим» (Од 17,6).

σου), то і я сам стояв при тому й похваляв тих, що його вбивали, і стеріг їхню одержу» (Ді. 22:20). У цьому уривку термін *μάρτυς* ще не є технічним означенням мученика в пізнішому церковному розумінні, однак уже поєднує в собі два нерозривні виміри: свідчення про Христа та готовність віддати за Нього життя. Саме це проміжне значення стало важливим етапом у формуванні християнського розуміння мучеництва, яке остаточно сформувалося в книзі Одкровення, де *μάρτυς* означає того, хто засвідчує свою віру аж до смерті.

Однак таке розуміння сформувалося не відразу й не було одразу сприйняте всіма первісними християнськими спільнотами. Про це свідчить приклад Ігнатія, єпископа Антіохії. Хоча під час своєї подорожі до Рима він проходив через території, пов'язані з проповідницькою діяльністю апостола Івана, його мова про мучеництво ще не відображає того значення, яке згодом стане загальноприйнятим у Церкві. Подібно до Климента Римського, Ігнатій уживає термін *μάρτυς* ще в його загальному значенні «свідок». Водночас, описуючи власне майбутнє мучеництво, він послуговується іншими образами: називає себе «жертвою, принесеною Богові», «наслідувачем страстей Господніх». Ці вислови засвідчують, що на початку II століття богословське осмислення мучеництва ще перебувало в процесі становлення, а термін *μάρτυς* ще не набув свого пізнішого технічного значення як означення того, хто віддає життя за Христа. «Християнське мучеництво як наслідок свідчення про Христа та саме існування мучеників були добре відомі як язичникам, так і християнам ще до середини II століття. Проте перші мученики, імена та долі яких нам відомі з тогочасних джерел, а не з пізніших легендарних оповідей, належать до другої половини II століття – від Полікарпа Смирнського до Юстина Філософа та мучеників Ліона, чиї страти датуються періодом між правлінням Антоніна Пія та Марка Аврелія» [18, с. 30].

З плином часу, коли відстань між подіями мучеництва та поколіннями, які їх пам'ятали, дедалі збільшувалася, виникла потреба докладніше зберігати пам'ять про мучеників. Саме тоді з'явилися *Passiones martyrum* («Страсті мучеників»), які значно розширили уявлення про мученика. Якщо ранні *Acta martyrum* («Діяння мучеників») були зосереджені переважно на судовому процесі та самій мученицькій смерті, то *Passiones* розповідали також про життя мученика до його страждань, доповнюючи розповідь новими драматичними й літературними елементами. Подальший розвиток агіографічної літератури, зокрема у «Житіях святих» (*Vitae Sanctorum*), позначився переходом «від простоти, що уникала будь-яких риторичних засобів, [...] до майстерного використання всіх літературних прийомів, здатних надати оповіді [...] найтонших відтінків у всьому багатстві її тональностей» [17, с. 49]. Водночас розвиток цієї літературної традиції відбувався не лише в межах літургійного життя Церкви. Поступово виникали нові форми агіографічних творів, призначені для читання й духовного повчання поза богослужінням, що сприяло подальшому поширенню культу мучеників і святих.

Проблеми жертвовності та мучеництва, співвідношення небесного і земного життя, покори і протесту є ключовими в аналізованому нами творі Лесі Українки.

Драматична поема «В катакомбах» була написана Лесею Українкою у 1905 році з присвятою Агатангелу Кримському. У листі до нього вона зазначає, що цей твір писала не «з маху», а з попередніми дослідженнями, які робила не для поеми, а для чогось іншого. Леся Українка розмірковує про контраст між первісною формою християнства і сучасною їй, а також про «те нове для античного аристократичного світа почуття всепрощаючої симпатії» [9, с. 269]. Її захоплювала моральна чутливість перших християн, милосердя, здатність до прощення, образи жінок-мироносиць. Розмірковує вона і про

неспроможність раба-неофіта усвідомити, що царство Боже, можливість бути слугою Христа – це не рабство, а радість і сенс буття християнина.

Дія, за висловом Лесі Українки, відбувається приблизно у середині другого століття християнської ери, коли християнство почало активно поширюватися і перетворюватися на одну зі світових релігій. Ідеї християнства у той час набували популярності в Римській імперії, незважаючи на те, що влада переслідувала християн та піддавала їх тортурам. Лише у 311 р. переслідування християн було припинено на офіційному рівні (Нікомедійський едикт). «Негативне сприйняття християнства римською державою було зумовлене невизнанням християнами римської релігії. Культ імператора, як і культу традиційних богів, формував зв'язок між підданим і правителем. Молитви за імператора, римський сенат і римський народ були обов'язковими під час свят, що супроводжувалися жертвопринесеннями» [14, с. 142]. Зрозуміло, що християни не сприймали такого культу, як і політеїзму та жертвопринесень. З опису подій у Галлії під час гонінь 177 р. н. е. дізнаємося, що християн «не пускали у будинки, лазні та на ринок, забороняли їм з'являтися у громадських місцях. Християн ображали словесно, били, волокли, грабували, кидали у них каміння, ув'язнювали, чинили так, як зазвичай чинить озвірілий натовп з ворогами» [14, с. 146].

Саме у такій ситуації опиняється християнська спільнота, яку змальовує Леся Українка у своїй драматичній поемі. Її герої проводять літургії у катакомбах, ризикуючи життям і є готовими до цих ризиків і прийняття тортур або й смерті від римської влади, адже мучеництво є найвищим виявом Христової віри. У ранній Церкві воно вважалося даром Божим, «який можна прийняти, але ініціатором і джерелом того дару, як і кожного дару, є Господь Бог. Тобто мучеництво вважалося величезною благодаттю, величезною ласкою, але дар можна тільки прийняти, його не можна власними силами «заробити» [10, с. 93].

Це не зовсім зрозуміло рабу-неофітові, який приходить до християн, бо прагне кращого життя і свободи, розуміючи їх у буквальному сенсі – так, як колись розумів Юда чи інші учні, які йшли з Христом, «щоб підійматися, а Він іде, щоби спускатися, - щоби стати на місце найостатнішого, якого та система цінностей, той спосіб будування суспільства, людських стосунків абсолютно знищить» [10, с. 30]. Драма Юди, як і драма раба-неофіта, у тому, що вони не готові йти за Христом на страждання. Герой Лесі Українки переконаний, що він достатньо проживає страждань у своєму житті, що він вже є мучеником, не розуміючи, що мучеництво полягає в абсолютно іншому, зрештою і той протест, який звучить у кінці драми («А я піду за волю проти рабства, я виступлю за правду проти вас!») не є мучеництвом, бо «смерть за власні переконання чи смерть за ідею – це ще не є мучеництво» [10, с. 97].

Леся Українка не пояснює читачеві, як її герой опинився серед перших християн, хто вказав йому шлях до катакомб, хто розповів про Христа. Початок подій у творі – літургія після проповіді єпископа. Неофіт чує, як хор співає прославу Господу:

На небі слава Господу Христу,
що визволяє від земних кайданів,
з гріховної темниці нас виводить
у царство світла вічного [11, с. 93]

У цих рядках – утвердження віри в спасительну місію Христа, який може звільнити людину від кайданів і дарувати вічне спасіння. У Святому Письмі читаємо: «Для волі Христос нас визволив» (*Галатів 5:1*); «Я - Світло для світу. Хто йде за Мною, не буде ходити в темряві, але матиме світло життя» (*Іван 8:12*); «Бо колись ви були темрявою, а тепер ви світло в Господі» (*Ефесян 5:8*). Земні кайдани – це не лише про рабство як форму устрою, це символ гріхів, пристрастей, залежностей, страждань земного життя. Така філософія для неофіта-раба видається цілком прийнятною, але єпископ одразу

промовляє: «Наш брат був на землі рабом поганським, тепер він раб господній, більш нічий» [11, с. 93]. З цих слів, які неофіт розуміє буквально, і починається дискусія: «Господній раб? Хіба ж і там раби?

А ти ж казав: нема раба, ні пана
у Царстві Божому!» [11, с. 94]

Неофіт не усвідомлює, як можна бути вільним і належати Богові одночасно, як і не розуміє слів Христа про солодке ярмо і легкий тягар, як царство Боже може бути всередині кожної людини, всюди, що для нього не потрібно ні території, ні оборонних фортець, ні ще чогось земного та матеріального. Христос говорить, що якщо людина живе за Божими заповідями, то труднощі не пригнічують, а ведуть до внутрішньої свободи. Фактично у цих рядках закодоване розуміння того, що служіння Богові не є рабством, любов до Бога – радісний обов'язок, страждання з вірою легші, а сам шлях християнина може бути важким, але із Богом стерпним і можливим. Неофіт переконаний, що він має вже цю внутрішню свободу, а своїм життям раба і тим, що він вже зазнає щодня, заслуговує на певні індульгенції.

А далі уся драматична поема – це фактично дискусія між рабом-неофітом і єпископом, до якого час від часу доєднуються інші християни. Проте різні онтологічні виміри, нерозуміння рабом символіки Святого Письма, небажання чути унеможливорюють порозуміння та взаємозгоду:

Я не за тим прийшов до вас у церкву,
щоб ярем та хрестів нових шукати.
Ні, я прийшов сюди шукати волі,
бо сказано ж: ні пана, ні раба [11, с. 96]

Незважаючи на те, що неофіт добре орієнтується у Святому Письмі, він наївно переконаний, що того, що він прийшов до церкви, достатньо, аби отримати ласки Царства Божого, але він так і не робить жодного кроку, щоб наблизитися до самого Бога, диктуючи свої вимоги, говорить, що хоче

отримати, але не говорить, що може дати. Тобто він не готовий до головного – віддати все своє життя Богові (віддати – означає не померти, а бути з Богом) і повірити у всемогутність Його милосердя. Раб перелічує свої життєві негаразди і труднощі, громада пропонує йому допомогу, яку він сприймає ледь не як образу, бо сприймає її як ще одну залежність:

Я досі був рабом,
невільником, запроданим в неволю,
забраним силоміць, а ви тепера
ще й жебраком мене зробити хтіли [11, с. 109]

Катакомби для нього стають лімінальним простором (лімінальність втілює ідею переходу як психологічного і соціального стану особистості та суспільства [2]), коли він покинув старе життя, але ще не досяг нового. Новим для нього стане «табор потайний рабів-повстанців», в якому він сподівається знайти те, чого не знайшов у спільноті християн:

Я сподівався на довічну волю
в громаді вашій, але ви й на мить
«солодкого ярма» не здатні скинуть.
Так чи не краще залишити мрії
про вічне і піти на часове,
замість агап на оргію криваву? [11, с. 115]

Символ ярма не раз зринає у цій поемі. У Біблії: «28 Прийдіть до мене всі втомлені й обтяжені, і я облегшу вас. 29 Візьміть ярмо моє на себе й навчіться від мене, бо я лагідний і сумирний серцем, тож знайдете полегшу душам вашим. 30 Ярмо бо моє любе й тягар мій легкий» (Мт. 11:28–30). Ярмо – символ влади та покори, при чому людина завжди перебуває під ярмом. Це може бути гріх, закон, обов'язки тощо. Христос пропонує ярмо любові та учнівства, яке не пригнічує, а веде до свободи, бо підкоряєшся Богові, а не земним тягарям; дає полегкість, бо профанне перестає бути значимим і

надважливим, бо усе стає чітким і зрозумілим. У цьому особливий парадокс: даючи згоду на ярмо, людина отримує звільнення від ярма, стаючи рабом Божим, людина стає вільною від рабства. Єдність із Богом дає справжню свободу, а не «оргія кривава», бо номінальна відсутність рабства не означає, що ти не станеш рабом пристрастей, гріхів тощо.

Саме про це сперечаються неофіт з єпископом та християнами у катакомбах. Якщо, скажімо, єпископ чи патрицій спокійно сприймають євангельський символ покори і звільнення через ярмо, адже у земному житті є вільними людьми, то для раба слова ярмо, раб є тригерними, а свобода – це про скасування рабства, а не про звільнення від того, що не дає тобі бути справжнім у єднанні з Богом. Він сприймає думки про ярмо вороже, адже у його розумінні євангельська свобода, яку він не може ні побачити, ні відчувати, є виправданням земного рабства. Травмований своїм рабством, він не уявляє, як може бути ярмо любові. Так само, як і єпископ не може збагнути, як можна не розуміти очевидних євангельських речей. Тому «Вся громада рушає з свічками в руках. Єпископ попереду. Неофіт-раб іде сам окремим переходом в інший бік» [11, с. 118]. Його духовний вибір – служіння Прометею, вибір громади – служіння Христу. Якщо неофіту-рабу фактично не було чого втрачати у земному житті, то вільні римляни зі статусом і багатством втрачали чимало. Хоча форма страти і в першому випадку, і в другому могла бути однаковою – смерть на хресті:

«Скажи – на хрест і на ганебну страту», – говорить рабу патрицій. Неофіт пробує іронізувати: «Ей, християнине, з якого часу

у вас ганебною зоветься страта?

Невже се ви жахаєте хрестом?

Адже Месія ваш не посоромивсь

укупі з розбишаками конати

на тім хресті» [11, с. 115]

Він не розуміє пояснення єпископа про те, що Ісус освятив хрест своєю смертю, що це він врятував розбійників, а не вони його. Молодий християнин додає: «Терплячих і покірних не лякає

смерть на хресті за того, хто прийняв
за всіх нас муки хресні» [11, с. 116].

Неофіт бере на себе ще одне ярмо – ярмо гніву, не розуміючи, як можна принести себе в жертву заради інших. У його розумінні приносити в жертву можна інших заради себе або себе самого заради чогось конкретного тут і зараз. У цьому випадку можна стати героєм, але герой і мученик – це не те саме. Неофіт-раб хоче стати богорівним, «не рабом злиденим», але отим «Я честь віддам титану Прометею» він фактично висловлює підтримку язичницькій Римській імперії з її рабовласництвом.

Конфлікт між рабом та християнами переростає у конфлікт між двома видами жертвовності: у Прометея – це наслідок бунту проти Зевса, у Христа – це наслідок покори волі Отця (щоправда, не варто забувати, що Ісус є і Сином Божим, і Богом). І якщо Прометей звільняє людей від зовнішньої темряви, то Христос звільняє від темряви внутрішньої. Тому мучеництво для християн у поемі, та й загалом, не є поразкою, а найвищим свідченням віри, адже вірність Богові обирається не лише вчинками, словами, а й ціною власного життя. Християни у поемі – це люди, що шукають свободу у вірі в Христа з розумінням кінцевої мети, неофіт прагне іншої свободи, не розуміючи, що буде далі, але він готовий за це йти на смерть. Схематично:

Схема 1. Ідея мучеництва у драматичній поемі «В катакомбах»

Джерело: власна розробка авторів.

Леся Українка прагне осмислити сутність християнських цінностей крізь призму модерного світогляду, осмислити суперечності між тодішньою офіційною церквою та власним богопізнанням, виступаючи «апологетом християнства – не як системи віроучительної, але як живого богоспілкування» [10, с. 25]. Проблема мучеництва у поемі постає не лише як сюжетний мотив, а як зіткнення двох моделей духовного вибору. Для християнської громади мучеництво є добровільним свідченням віри та шляхом до духовної свободи, тоді як для раба-неофіта визначальними залишаються земна свобода й боротьба з соціальним рабством.

Висновки. Драматична поема Лесі Українки «В катакомбах» репрезентує художню реконструкцію доби раннього християнства і осмислення свободи та духовного вибору, феномену мучеництва. Конфлікт твору розгортається між різними світоглядними моделями розуміння свободи та жертвності. Леся Українка осмислює мучеництво як духовний вибір людини у вірності Христу. Неофіт-раб і громада по-різному інтерпретують поняття свободи, рабства, ярма, служіння Богові. Для неофіта Бог не головний, для нього головною є свобода у розумінні звільнення від поневолення. Єпископ і громада сприймають свободу як визволення від гріхів, що

уможливилює єднання з Христом. Буквальне прочитання біблійних образів і нерозуміння їхньої символіки не дозволяють героєві досягнути парадокс християнської свободи, відповідно до якого «ярмо Христове» стає не новою формою рабства, а шляхом до духовної свободи. Протиставлення Христа і Прометея у фіналі твору – це протиставлення різних типів жертвовності. Якщо прометеївський подвиг пов'язаний із бунтом проти влади і прагненням зовнішнього визволення, то жертва Христа дає шанс людині на духовну свободу. Фінальний вибір неофіта означає не прийняття мучеництва у християнському сенсі, а відмову від нього через нерозуміння його справжньої природи.

Список використаних джерел

1. Бибик С. Лінгвософія «рабства – свободи» у драмі Лесі Українки «В катакомбах». *Культура слова*. 2020. № 93. С. 48-62. URL: <https://lnk.ua/PLMQGILCV> (Дата звернення: 18.03.2026). DOI: <https://doi.org/10.37919/0201-419X-2020.93.4>
2. Бортнік Ж. Концепція лімінальності в літературознавчій парадигмі: проєкція на сучасну українську драму. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук зі спеціальностей 10.01.06 – теорія літератури; 10.01.01 – українська література. Волинський національний університет імені Лесі Українки. Луцьк, 2023. 390 с.
3. Гдакович М. Семантика та символіка образу вогню в поезії Лесі Українки. збірник матеріалів IV Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Львів, 20 лютого 2026 року. Львів: ЛДУ БЖД, 2026. С. 25-29. URL: <https://lnk.ua/OSGCinbkW> (Дата звернення: 18.03.2026).
4. Гундорова Т. Леся Українка. Книги Сивілли. Харків: Vivat, 2023. 304 с.
5. Жванія Л. Біблійний код драматичної поеми Лесі Українки «Вавілонський полон». *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*.

Серія: Філологія. Журналістика. 2022. Т. 33 (72). № 4. Ч. 2. С. 65-70.
URL: <https://lnk.ua/1pyelim5L> (Дата звернення: 18.03.2026). DOI:
<https://doi.org/10.32838/2710-4656/2022.4.2/11>

6. Жванія Л. Особливості діалогу з Біблією в драматичній поемі Лесі Українки «В катакомбах». *Актуальні питання гуманітарних наук.* 2022. Вип 53. Т. 1. С. 201-207. URL: <https://lnk.ua/vy4k0VN3m> (Дата звернення: 18.03.2026). DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/53-1-29>
7. Катехизм Католицької Церкви. URL: <https://lnk.ua/XNkq6Ln5I> (Дата звернення: 18.03.2026).
8. Кочерга С., Оріховська Т. *Кодекс подружжя у християнських драмах Лесі Українки. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.* Сер.: Філологія (№ 56). С. 192-196. URL: <https://lnk.ua/1nCSwoXeo> (Дата звернення: 18.03.2026). DOI <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2022.56.42>
9. Леся Українка. Листи 1903-1913. Київ: Комора, 2018. 736 с.
10. Леся Українка, Оксана Забужко, Святослав Шевчук. Апокриф. Київ: Комора, 2020. 632 с.
11. Леся Українка. Поезія. Драматичні твори. Київ: Наук. думка, 2008. 384 с.
12. Лісовська О. Ренесансний тип особистості у творчості Лесі Українки (на матеріалі драм «Одержима», «В катакомбах»). *Актуальні питання гуманітарних наук.* 2021. Вип 38. С. 109-113. URL: <https://lnk.ua/GsDtHJxnM> (Дата звернення: 18.03.2026). DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/38-2-18>
13. Остащук І. Сучасне християнське мучеництво в парадигмі святості. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова.* 2015. Вип. 33. С. 75-82. URL: <https://lnk.ua/ddkFB20zP> (Дата звернення: 18.07.2026).
14. Петrenchко О. Рим та християнство у I-II ст. н.е. *Археологічні дослідження Львівського університету.* 2007. С. 142-155. URL:

<https://lnk.ua/ni5ER11pv> (Дата звернення: 18.03.2026).

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/ars.2007.10.4175>

15. Святе Письмо Старого і Нового Завіту : в 2-х ч. / пер. о. І. Хоменко. Київ: Місіонер, 2008. Ч. 1: Старий Завіт. 1126 с.; Ч. 2: Новий Завіт 350 с.
16. Смольницька О. Відгомін політеїстичних міфів і культів та християнська символіка у драматичній поемі Лесі Українки “Руфін і Прісцилла”: компаративний аспект. *Історія релігій в Україні: актуальні питання*. 2025. Вип. 7. С. 23-32. URL: <https://lnk.ua/qizuzuVTu> (Дата звернення: 18.03.2026).
17. Lazzati G. Gli sviluppi della letteratura sui martiri nei primi quattro secoli. Con appendice di testi. Torino: Società editrice internazionale, 1956. 213 p.
18. Sordi M. La svolta del II sec. d.C. e la nascita del concetto ecclesiale di ‘martire’. *Aevum*. 2003. Anno 77, Fasc. 1. P. 27-33.